

УДК 316.4.06

В.Резнік,
доктор соціологічних наук

ПІДВАЛИНИ СОЦІАЛЬНОГО ПОРЯДКУ В СУСПІЛЬСТВІ: УПОДОБАННЯ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ

У статті аналізуються уподобання громадян України щодо підстав соціального порядку в українському суспільстві – державної мови, цивілізаційного вибору, територіального устрою держави. В даний час громадяни України найбільше воліють виняткового державного статусу української мови, європейського цивілізаційного вибору та унітарного територіального устрою держави.

В статті аналізуються предпочтения граждан Украины относительно оснований социального порядка в украинском обществе – государственного языка, цивилизационного выбора, территориального устройства государства. В настоящее время граждане Украины больше всего предпочитают исключительный государственный статус украинского языка, европейский цивилизационный выбор и унитарное территориальное устройство государства.

The paper analyzes preferences of Ukrainian citizens concerning the grounds of social order in the present-day Ukrainian society, such as official language, civilizational choice and territorial order of the state. At present, citizens of Ukraine mostly prefer exclusive official status of the Ukrainian language, European civilizational choice and unitary territorial order of the state.

Ключові слова: соціальний порядок, мова, цивілізаційний вибір, унітарна держава.

Ключевые слова: социальный порядок, язык, цивилизационный выбор, унитарное государство.

Keywords: social order, language, civilizational choice, unitary state.

Слово “порядок” – загальноживане, позаяк часто зустрічається не лише у мовленні науковців, політиків та урядовців, а й загалом пересічних людей. Його походження пов’язують зі словом “ряд”, що позначає сукупність однорідних предметів або істот, вишикуваних в одну лінію, та договір або угоду [1, с. 153–154]. Таким чином, “порядок” – це буквально розташування “по ряду” (у певний спосіб, а не абияк) або життєдіяльність “по ряду”* (за договором, угодою”).

З часом значень слова “порядок” у мовленні побільшало. Наразі воно може означати: а) стан, коли де-небудь всі речі на своїх місцях; лад у протиставленні безладдю; правильне або звичне розташування, розміщення чого-небудь; б) стан, коли все робиться, виконується як слід, відповідно до певних вимог, правил; упорядкованість; лад; злагоженість, узгодженість у діях; організованість; дотримання правил, норм поведінки де-небудь; дисципліна; в) державний, суспільний лад; устрій; чинні де-небудь закони, правила; норми громадської поведінки; місцеві звичаї, обряди; г) певну послідовність, черговість чого-небудь; спосіб виконання, метод здійснення чого-небудь; спосіб розміщення, розташування чогось [3, с. 1074]. Синонімом слова “порядок” є слово “лад”, що, окрім наведених значень, також ще може означати згоду, злагоду у стосунках, взаєминах або систему суспільного, державного укладу [3, с. 603]. Ще один синонім слів “порядок” та “лад” – слово “устрій” – означає здебільшого систему організації чого-небудь або установлений суспільний порядок [3, с. 1518]. Загалом у більшості зазначених випадків прямо або опосередковано йдеться про таке поєднання або взаємо-

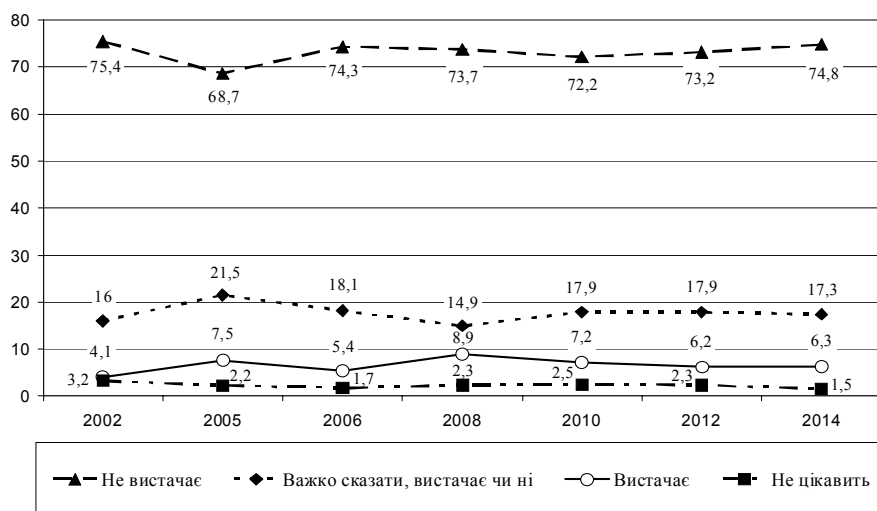
---

* Відсутність порядку у цьому розумінні свого часу було зауважено у літописі: “Земля наша велика і багата, / А наряду нема в ній” [2, с. 29]. Тобто проблема порядку в нашому суспільстві має більш ніж тисячолітню задокументовану історію. Показово, що у зазначеному літописцем випадку вона вирішувалася шляхом європейської інтеграції – залученням варягів із Півночі Європи для набуття ними повноважень провідної верстви суспільства.

Розділ перший

дію різних складників чогось цілого, коли ті не заважають і не протидіють один одному, а натомість поєднуються доладно або діють узгоджено, на кшталт органів життєздатного організму, частин єдиного справного механізму чи акордів досконалої мелодії. При цьому явно чи неявно припускається можливість безладу, безладдя, неладу, розладу чи хаосу у межах зазначеного цілого, що може призвести його до занепаду, руйнування або припинення існування. У випадку, коли цим цілим є суспільство, йдеться про суспільний лад або устрій – соціальний порядок суспільства загалом.

Імовірно, з огляду на таке загальноприйняте розуміння порядку пересічні громадяни України відповідали на запитання про те, чи вистачає їм порядку в суспільстві (рис. 1).

Рисунок 1. Динаміка розподілу відповідей громадян України на запитання про те, чи вистачає їм порядку в суспільстві (% до кількості опитаних)

Упродовж останніх 12 років переважна більшість опитуваних (2/3–3/4) стало зазначають, що їм бракує порядку в суспільстві. Зауважені особливості соціального самопочуття людей – симптоми нагальної соціальної проблеми, яка полягає у невідповідності наявної соціальної упорядкованості життя нашого суспільства очікуванням переважної більшості його громадян. Це створювало й створює неабиякі загрози для чинного соціального порядку в сучасному українському суспільстві, адже він не був і наразі не є прийнятним, визнаним та схваленим, тобто легітимним для переважної більшості громадян. За останній рік загрози втілилися в гостре політичне і громадянське протиборство, дочасну зміну влади, втрату частини території, сепаратизм, тероризм та бойові дії із російськими воюючими. Зазначені обставини зумовлюють необхідність спроби з'ясування того, який соціальний порядок у суспільстві, можливо, міг би задовольнити громадян України і сприяти припиненню протиборств та зменшенню загроз.

За такого з'ясування слід зважати на зміст поняття порядку в соціальних науках. Зокрема, там йдеться про виокремлення таких виявів соціального порядку, як:

1) координація (позаяк “ефективне здійснення наших планів залежить від того, наскільки сподівання щодо дій інших людей, на яких ми будемо наші плани, відповідають їхнім реальним діям”, вкрай важливою є “узгодженість намірів і сподівань, що зумовлюють дії різних людей”);

2) кооперація (“задоволення більшості наших потреб залежить від різних форм співпраці з іншими”);

3) субординація (“стосунки наказу й покорі”, тобто “ієрархічна структура суспільства загалом, де дії кожної окремої людини визначаються волею начальників і зрештою – волею якоїсь єдиної вищої влади”) [4, с. 62].

Отже, йдеться про узгодженість, злагодженість та передбачуваність поведінки людей, внаслідок чого вони не заважають жити один одному. Не менш важлива й плідна їх співпраця заради спільної мети, творення гуртом різних корисних для загалу та кожного його представника речей. Неминучі також й відносини підлеглості та підпорядку-

вання внаслідок нерівномірного доступу людей до влади та різних дефіцитних життєвих засобів.

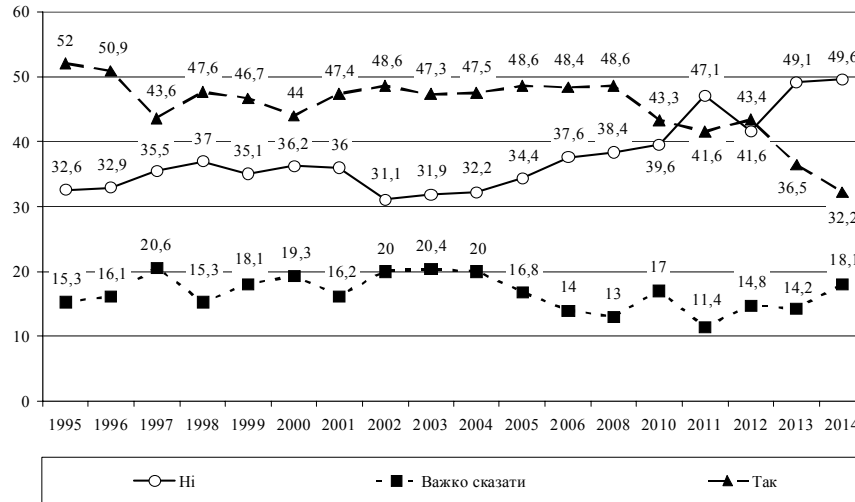
Координація, кооперація та субординація як складові сталого соціального порядку в життєздатному суспільстві ґрунтовані на низці підвалин, похідних від потреб та уподобань його громадян. Серед таких підвалин – спільні для загалу значення (meaning), втілені передусім у загальноновживаній мові, що вможливорює спілкування та порозуміння між людьми, а відтак – узгодженість їхніх дій та співпрацю* [5, р. 44]. Особливу значущість загальноновживана мова має для соціального порядку в суспільствах, де громадяни історично послуговуються різними мовами. Загальноновживаними у їх межах зазвичай стають конституційно визначені державні мови.

В Україні згідно зі статтею 10 її чинної Конституції державною мовою є українська мова, визначена для функціонування в усіх сферах суспільного життя на всій території держави. Поряд із виключним державним статусом української мови Конституція України гарантує їй вільний розвиток, використання та захист російської мови, що внаслідок історичних обставин має широкий вжиток в українському суспільстві. Попри ці гарантії, окремі політичні сили ззовні та всередині України постійно домагаються підвищення статусу російської мови. Ці домагання користуються певною підтримкою частини громадян України: тривалий час близько половини опитаних вважали за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні (рис. 2).

Утім, за останні п'ять років їх частка зменшилася до третини від загальної кількості опитаних. Натомість частка тих, хто заперечував необхідність надання статусу офіційної російській мові, виявила майже синхронно протилежні тенденції: з середини 1990-х і до середини 2010-х років вона, попри незначну мінливість, становила

---

* Згадаймо біблійну притчу про Вавилонську вежу. Щоби унеможливити її побудову людьми, Бог позбавив будівельників спільної мови і цим привніс безлад у будівництво.

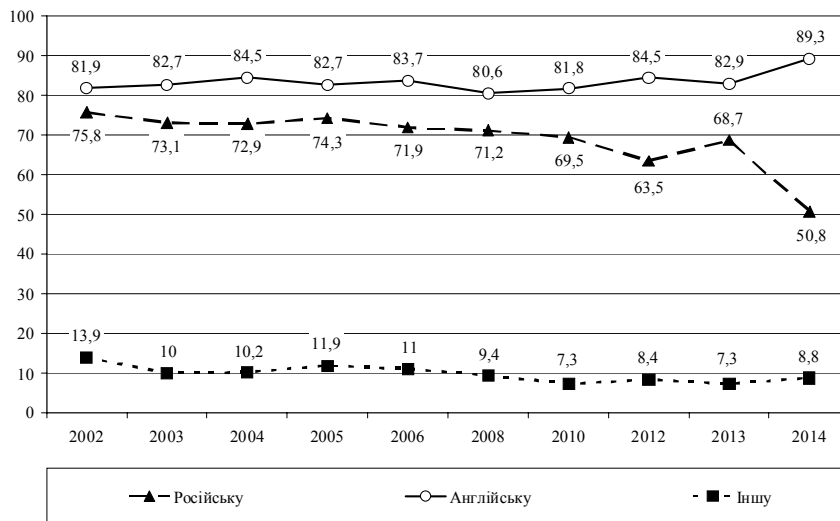
Рисунок 2. Динаміка розподілу відповідей громадян України на запитання “Чи вважаєте Ви за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні?” (% до кількості опитаних)

приблизно третину, а упродовж останнього десятиліття зроста майже до половини опитаних. Якщо 2012 р. відмінності між прихильниками та противниками набуття офіційності російською мовою в Україні – статистично незначущі, то за два останні роки різниця між ними становить майже 17% на користь останніх. Водночас 2014 р. при відповіді на запитання, як би вони проголосували, “якби в Україні відбувався референдум щодо статусу російської мови в Україні”, 47,2% опитаних висловилися проти надання їй статусу другої державної мови, 32,8% – за надання такого статусу, 11,8% – не визначилися із відповіддю, а 10,3% – зазначили свою неучасть голосуванні. Розбіжності між співвідношеннями неприйняття та підтримки підвищення статусу російської мови в Україні у межах цього та попереднього (рис. 2, 2014 р.) відсоткових розподілів – незначні, у межах статистичної похибки.

Розділ перший

Таким чином, наразі громадяни, які проти надання російській мові статусу офіційної або другої державної в Україні загалом, кількісно значно (на 15–17%) переважають тих громадян, які прагнуть надання зазначених статусів. Не менш показові й уподобання опитуваними мов, які, окрім української, на їх думку, необхідно обов'язково вивчати в загальноосвітніх навчальних закладах (рис. 3).

Майже 10-відсотковий розрив між англійською та російською мовами на користь першої зберігався впродовж 2003–2013 рр. Натомість 2014 р. на час опитування цей розрив зріс майже до 40%. Наразі відсоток уподобання російської мови становить половину опитаних. Зменшення чисельності прихильників підвищення статусу російської мови та її обов'язкового вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах в українському суспільстві, безпе-

Рисунок 3. Динаміка розподілу відповідей громадян України на запитання “Яку мову, окрім української, на Вашу думку, необхідно обов'язково вивчати в загальноосвітніх навчальних закладах?” (% до кількості опитаних)

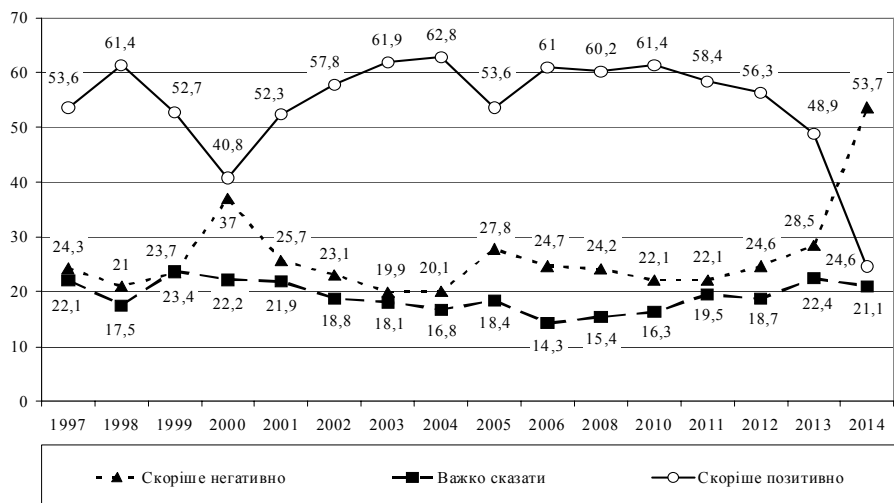
речно, зумовлене драматичними подіями, що їх переживає Україна упродовж останніх двох років. Перш ніж докладніше розглянути природу такого зменшення, варто звернути увагу на подібні вагомні зміни уподобань опитаних стосовно іншої підвалини соціального порядку.

Зокрема, вкрай важливою підвалиною соціального порядку вважаються цінності та норми – явища культури, що зобов'язують людину до певних дій або забороняють їх [5, р. 92; 6, с. 14]. Спільні цінності задають людям спільну мету і відтак – полегшують їм кооперацію (співпрацю), а норми – забезпечують координацію (узгодженість та передбачуваність взаємодій). Цінності значною мірою мають цивілізаційний характер, наприклад: а) “західний” (індивідуалізм та конкуренція у США і Західній Європі); б) “східний” (егалітаризм та колективізм у Китаї) [6, с. 26, 62, 73, 77]. Національні суспільства з огляду на історичний досвід власного існування за певних географічних умов тяжіють до ближчого із цивілізаційних “полюсів” та інтегруються до відповідного ціннісно-нормативного простору в межах світової або континентальної спільноти. Вкрай драматичним є таке цивілізаційне ціннісне самовизначення між “Заходом” (Європою) та “Сходом” (Євразією) для сучасної України. Його драматизм відбиває динаміка геополітичних уподобань опитаних (рис. 4 і 5).

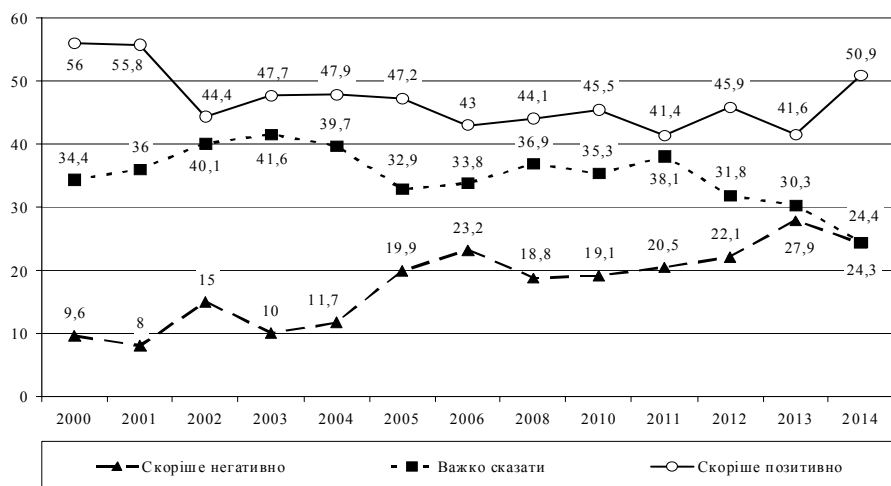
Упродовж останніх чотирьох років частка прихильників приєднання України до союзу Росії й Білорусі, що утворюють ядро декларованого Євразійського союзу, неухильно зменшувалася і в підсумку скоротилася більш ніж удвічі. Лавиноподібного прискорення це зменшення набуло впродовж останнього року. Синхронно протилежні зміни виявила частка противників приєднання до союзу Росії й Білорусі: за останні три роки вона зросла більш ніж удвічі. Якщо три–чотири роки тому прихильність до союзу Росії й Білорусі спостерігалися у половини опитуваних, а неприхильність виявляли більш ніж удвічі менший їх відсоток, то наразі співвідношення ставлень змінилося навпаки. 2014 р. неприхильно налаштовані до союзу Росії й Білорусі становлять половину опитаних і більш

Розділ перший

Рисунок 4. Динаміка розподілу відповідей громадян України на запитання “Як Ви ставитесь до ідеї приєднання України до союзу Росії й Білорусі?” (% до кількості опитаних)

Рисунок 5. Динаміка розподілу відповідей громадян України на запитання “Як Ви ставитесь до вступу України до Європейського Союзу?” (% до кількості опитаних)

ніж удвічі перевищують кількість його прихильників. Певною мірою протилежною за останній рік є динаміка ставлень щодо вступу України до Європейського Союзу. У даному випадку частка позитивно налаштованих щодо європейської інтеграції зросла на 10%, сягнула половини опитаних і удвічі переважає частку негативно налаштованих щодо цього цивілізаційного вибору.

Зауважені зміни, ба, останнім роком – подекуди й зрушення цивілізаційних (інтеграційних) та мовних уподобань громадян можна пояснити різними причинами, пов'язаними, втім, із діями Росії стосовно України. Передусім внаслідок російського загарбання українського Криму до вибірки опитаних не потрапили кримчани. У межах їх підвибірки ($n = 91$) під час опитування 2013 р. 73,6% опитаних вважали за необхідне надати російській мові статусу офіційної в Україні, а 95,6% – обов'язковим вивчення в загальноосвітніх навчальних закладах, окрім української, російської мови. Водночас, коли тоді ж 80,2% опитаних кримчан були прихильними до ідеї приєднання України до союзу Росії й Білорусі, то лише 23,1% їх – позитивно ставилися до вступу України до Європейського Союзу. Окрім імовірного чинника неврахованих переважних уподобань кримчан, на порівняно різкій зміні мовних та геополітичних уподобань громадянської спільноти України скоріше відбилосся негативне сприйняття її значною частиною відверто ворожої до України зовнішньо-економічної політики Росії впродовж кількох останніх років, вже згадане відторгнення останньою Криму*, скеровування та підтримка росіянами сепаратистських виступів на Півдні та Сході України, терористичного заволодіння на

---

* Негативне ставлення до приєднання Криму до Росії позитивно корелює із: а) негативним ставленням до ідеї приєднання України до союзу Росії й Білорусі; б) позитивним ставленням до вступу України до Європейського Союзу; в) несхвальною думкою щодо необхідності надання російській мові статусу офіційної в Україні. В усіх цих випадках значення коефіцієнту рангової кореляції Спірмена сягнули 0,5 за значущості на рівні 1%.

Донбасі, участь російських найманців та військових у бойових діях проти українських силових структур.

Ще одна підвалина соціального порядку в суспільстві – його економічна система, тобто облаштування координації та кооперації в економіці [6, с. 134]. Можливі різні моделі такого облаштування. Крайніми протилежностями серед них вважають спонтанний та організований порядки, стихію ринку та державне управління [4, с. 63–65; 5, р. 160, 217–219]. Уподобання громадян України щодо зазначених моделей упродовж 2010-х років загалом не виявляли виразної динаміки. Близько половини опитаних віддавали перевагу поєднанню державного управління та ринкових методів. Натомість близько третини опитаних ждали повернення до планової економіки на засадах повного державного обліку і контролю. І вкрай мала частка (5–8%) воліла цілковитої стихії ринку за мінімального втручання держави. Останніми роками відсотки уподобаних моделей координації та кооперації в економіці дуже великих змін теж не зазнали. Натомість за останній рік на 10% зроста і сягнула 60% частка позитивного ставлення опитуваних до приватного підприємництва. Отже, попри те, що країна наразі веде бойові дії, уподобання громадян України не змінилися на користь моделі одержавленої економіки, більш придатної за воєнних випробувань.

Невід’ємною підвалиною соціального порядку в суспільстві також вважають дієздатну центральну владу, спроможну забезпечити необхідну координацію, кооперацію та субординацію відносин між людьми та спільнотами [5, р. 159–160]. Дієздатність центральної влади в сучасному суспільстві не в останню чергу залежна від найприйнятнішого для громадян територіального устрою держави, тобто співвідношення її як цілого утворення із її територіальними частинами, її центральних та регіональних органів влади. Стосовно територіального устрою станом на 2014 р. при відповіді на запитання “Як Ви вважаєте, Україна має бути єдиною унітарною країною чи федерацією окремих регіонів?” абсолютна більшість опитаних (70,9%) зазначили, що Україна має бути єди-

ною унітарною країною. Натомість 11,8% опитаних воліють бачити її федерацією регіонів, а 16,7% – не можуть визначитися із власними уподобаннями у даному випадку.

Стійкість та усвідомленість цих уподобань засвідчує й інший відсотковий розподіл подібних відповідей на більш конкретне запитання “*Чи хотіли б Ви чи ні, щоб область, в якій Ви проживаєте, окремо чи у складі з кількома сусідніми областями, набула статусу автономії в Україні?*”. Не хочуть набуття статусу автономії своєю областю окремо чи у складі з сусідніми областями 62,3% опитаних. Всупереч цьому 5,7% опитаних хочуть набуття статусу автономії своєю областю окремо, а 7,7% – у складі з кількома сусідніми областями. Водночас 17,3% опитаних важко визначитися із відповіддю, а 6,9% – байдуже з цього приводу. Таким чином, переважна більшість громадян – 60–70% – є прихильниками єдиної унітарної України, тобто її територіального устрою із централізованим керівництвом адміністративно-територіальними одиницями та відсутністю відособлених або самостійних державних утворень. Натомість лише 12–13% громадян виявились прихильниками федерації регіонів, тобто територіального устрою, за якого декілька державних утворень, що юридично володіють певною політичною самостійністю, утворюють єдину союзну державу. Кількісно унітаристи переважають федералістів більш ніж у п’ять разів. Причиною цього не в останню чергу є стурбованість громадян загрозами територіальній цілісності України, які потенційно приховує федеративний устрій із певним відособленням регіонів. Тут дається взнаки негативний для України досвід існування в її складі Автономної Республіки Крим, анексованої Росією, та сепаратизму на Донбасі, інспірованого Росією*.

---

* Уподобання унітарного устрою позитивно корелює із: а) негативним ставленням до приєднання Криму до Росії; б) оцінкою збройного протистояння на Сході України як прихованої агресії з боку Росії. В цих випадках значення коефіцієнту Крамера V сягнули відповідно 0,45 та 0,37 за значущості на рівні 1%.

Розділ перший

Таким чином, наразі для громадян України найприйнятнішими підвалинами соціального порядку в суспільстві є виключний державний статус української мови, європейські цінності та норми як цивілізаційний вибір, поєднання ринку та державного регулювання в економіці, унітарність територіального устрою держави. Такі переважні уподобання громадян склалися значною мірою під впливом випробувань останнього року і мають бути враховані при спробах модернізації соціального порядку в суспільстві.

Література

1. *Етимологічний словник української мови* : у 7 т. / редкол. : О.С.Мельничук (голов. ред.) та ін. – К. : Наук. думка, 1983. – Т. 5 : Р–Т / уклад. Р.В.Болдирев та ін. – 2006. – 704 с.
2. *Повість* врем'яних літ: Літопис (За Іпатським списком) / пер. з давньоруської, післяслово, комент. В.В.Яременка. – К. : Рад. письменник, 1990. – 558 с.
3. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел. – К. : Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2005. – 1728 с.
4. *Хайек Ф. А.* Право, законодавство та свобода: Нове викладення широких принципів справедливості та політичної економії : у 3 т. – Т. 1 : Правила та порядок / Хайек Ф.А. ; пер. з англ. – К. : Сфера, 1999. – 196 с.
5. *Theories of Social Order: A Reader* / Michael Hechter and Christine Horne (ed.). — Palo Alto, CA : Stanford University Press, 2003. – 356 pp.
6. *Гаврилишин Б.* Дороговкази в майбутнє : доповідь Римському клубові / Богдан Гаврилишин. ; пер. з англ. – К. : Наук. думка, 1990. – 208 с.